

Portret

Izvorni članak UDK 1(091)/Weber

Gottfried Küenzlen, München

Max Weber: Religija i raščaravanje svijeta

0. Uz biografiju

Max Weber rođen je 21. 4. 1846. godine u Erfurtu. Bio je sin Maxa Webera seniora, kasnijeg berlinskog gradskog vijećnika i zastupnika u parlamentu, te Helene, rod. Fallenstein. Djetinjstvo je, kao i mladenačke dane, proveo u Berlinu. U Heidelbergu, Berlinu i Göttingenu studirao je pravo, kao i niz daljnjih predmeta s područja političkih znanosti (posebice nacionalnu ekonomiju i povijest gospodarstva). Godine 1889. promovirao je radom s područja pravne i gospodarske povijesti, a 1891./1892. habilitirao iz područja rimskog, njemačkog i trgovačkog prava. Godine 1893. uslijedila je ženidba s Mariannom Schnitger. Brak je ostao bez djece.

Godine 1894. imenovan je profesorom za ekonomiju na Sveučilištu u Freiburgu (Breisgau); 1897. preuzeo je katedru za nacionalnu ekonomiju i financijske znanosti u Heidelbergu, gdje je živio sve do 1918. Godine 1898. uslijedilo je višegodišnje pogoršanje njegova zdravstvenog stanja, koje ga je na posljedku 1903. prisililo da odustane od akademske službe, da bi joj se ponovno vratio najprije godine 1918. u Beču, a potom 1919. u Münchenu, i to u svojstvu nasljednika Luja Brentana. Preminuo je 14. 6. 1920. godine uslijed posljedica upale pluća.

Njegovo je silno djelo, čije unutarnje jedinstvo sve do dana današnjega nije do kraja dešifrirano, ostalo fragmentarno. Za Webera je, pored znanstvenog rada, bilo svojstveno i neprestano, vrlo često strastveno zauzimanje stava spram političkih problema i rasprava koje su obilježile njegovo doba.

Kontinuirano bavljenje njegovim djelom i njegovom osobom posvjedočuje da »mit iz Heidelberga«, kakvim se Weber već učinio mnogim njegovim suvremenicima, nije ništa izgubio od svoje privlačnosti.

I. Religija kao »životna moć«

Kada je Max Weber 1919. pripremao svoje radove s područja sociologije religije, kako bi ih objavio pod naslovom *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, njihovu je središnju nit-vodilju sažeo u najavi svojeg djela koju je uputio izdavaču:

»Posvuda prisutni predmet jest razmatranje pitanja: na čemu počiva ekonomska i socijalna *navlastitost* Okcidenta, kako je ona nastala, a pogotovo kako je ona povezana s razvojem religijske etike.«¹

1

GA, sv. 1, XIX, str. 28.

Ovaj trezveni sažetak daje naslutiti malo toga od temeljne dinamike i dramatičnosti tih radova. To je vjerojatno povezano i s time da je predodžba o povijest-određujućoj moći religije našoj suvremenoj svijesti postala u potpunosti tuđa i nerazumljiva. Da bi kulturni i socijalni oblik svjetovne zapadne moderne (»Okcidenta«) uopće trebao stajati u »nekoj vezi s razvojem religijske etike«, već je i u Weberovo doba – a kamoli danas – predstavljao još jedva pristupačni horizont tumačenja:

»Čini se da moderni čovjek ni uz najbolju volju općenito nije u stanju da si značaj što su ga religijski sadržaji svijesti imali za način življenja, za 'kulturu' i 'narodni karakter', predoči u *onoj veličini kakvu je on doista i posjedovao.*«²

No *bez* te pretpostavke niti je sadržaj Weberovih izjava o religiji razumljiv, niti je moguće razaznati njihovu dramatiku.

Stoga je unaprijed potrebno ustanoviti da je Weber mišljenja kako nastanak svjetovne zapadne moderne nije moguće shvatiti *bez* moći religije, i to bez obzira na način na koji će se u povijesno-empirijskoj analizi vrednovati udio religije, njezin oblikujući utjecaj na način življenja, uzimajući pritom u obzir i sve druge strukturalne, ekonomske i socijalne faktore. To, pak, svakako znači i to da *suvremeni oblik* zapadno-svjetovne kulture nije moguće istinski tumačiti bez analize kako položaja tako i sudbine religije.

II. »Duh« kapitalizma

Ovdje navedene općenite naznake spadaju u pozadinski postav razumijevanja *Protestantske etike i 'duha' kapitalizma*. Ovaj je Weberov rad izvorno objavljen 1904./1905. godine, kao dvodijelni članak u časopisu *Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik*, čije je uredništvo Weber preuzeo 1903. zajedno s Edgarom Jaffèom i Wernerom Sombartom. Weber je članak preradio 1919./1920. godine.

Protestantska etika predstavlja jedan od najznamenitijih, premda često prijepornih tekstova socijalne i kulturne znanosti dvadesetog stoljeća, budući da je poznat i preko užih stručnih granica, čak i onima koje ništa ne povezuje s imenom Maxa Webera. U nastavku se teksta ne kane opisati mnogostruke facete još za Weberova života žučno vođenih rasprava oko *Protestantske etike*, već se nastoje ukratko skicirati temeljni iskazi tog djela.³

Weber polazi od shvaćanja kapitalizma kao »najsudbonosnije moći našeg modernog života«,⁴ pri čemu se s tim u vezi u potpunosti mora odbaciti predodžba da »kapitalizam« predstavlja tek puku ekonomsku kategoriju ili, čak, da stoji u bliskom srodstvu s redukcionizmom političke ekonomije marksističke provenijencije. Za Webera »kapitalizam« znači cjelokupnost kulture i društva, kulturnu moć koja obilježuje i neizbježno određuje svekolike egzistencijalne odnose. Za takav »kapitalizam« povrh toga važi da je isti u povijesti čovječanstva *singularna* kulturna i društvena formacija koja se u takvom obliku nikada prije nije pojavila i koja se kao takva oblikovala samo u *zapadnom* svijetu (»Okcidentu«). Stoga temeljno i polazišno pitanje mora glasiti: *Na koji je način* iz povijesno-genetske perspektive moguće objasniti *taj* »kapitalizam«?, dakle, još jednom: *taj* u univerzalnoj povijesti jedinstveni proces, kao i njegov sveprožimajući trijumf?

Svakako da je u Weberovo doba to – naime, *da* postoji nekakva povezanost između protestantizma i nastanka zapadno-kapitalističkog gospodarskog poretka – predstavljalo već uvriježenu pretpostavku o kojoj se u dotičnim znanstvenim disciplinama već poduže raspravljalo, a i za Webera je »prote-

stanski karakter kako posjedovanja kapitala tako i poduzetništva⁵ predstavljao samorazumljivu tvrdnju. Stoga to nije moglo tvoriti glavni predmet *Protestantske etike*, već, štoviše, njezino je pitanje: Koliki je eventualni udio protestantske etike moguće ustanoviti unutar empirijsko-povijesne analize razvoja u smjeru »kapitalizma« kao cjelokupnosti moderno-zapadne kulture?

Weberova znamenita teza (u svojoj najopćenitijoj formulaciji) glasi: *Taj je razvoj uvelike odredila etika rada obilježena kalvinističko-puritanskim vjerskim shvaćanjem, te je istinsko objašnjenje toga razvoja i jedino moguće s obzirom na tu etiku.* Da bi se i sadržaj i dimenzija ove teze razumjeli, potrebno je posegnuti za sljedećim, za Webera središnjim nalazom: stremljenje je gospodarskom uspjehu i zaradi, gospodarskom djelovanju u svrhu umnažanja dobara itd., već oduvijek i svugdje bilo prisutno. No takvo nešto bilo je uvijek utkano u »prirodne« ljudske poticaje u svrhu zadovoljenja potreba, kao i u želju za dobrim životom punim užitka. Taj je – kako ga Weber naziva – »tradicionalizam« onaj koji predstavlja normalni slučaj gospodarskog djelovanja, budući da je primjeren ljudskoj »prirodi«. U tom slučaju, međutim, pitanje glasi: Kako je onda moguće povijesno objasniti prodor u smjeru modernog »kapitalizma« s njegovom sveprožimajućom racionalnošću, taj specijalni slučaj univerzalne povijesti, i to usprkos svekolikoj njegovoj – iz antropološke perspektive shvaćenoj – nevjerojatnosti što se uspjela nametnuti usprkos svekolikom tradicionalnom mentalitetu stjecanja? Drukčije rečeno: Koje su se snage u povijesti morale aktivirati kako bi se prevladao tradicionalizam, kako bi se utemeljio onaj racionalni metodički način života bez kojega moderni kapitalizam, a time ujedno i moderni život, nije zamisliv?

»Jer, kao što nastanak racionalne tehnike i racionalnog prava tako i općenito nastanak ekonomskog racionalizma ovisi i o sposobnosti i dispoziciji čovjeka spram određenih vrsta praktično-racionalnih načina življenja.«⁶

Tom je racionalnom, metodičkom upravljanju načinom života, kako bi ono probilo tradicionalni »status naturae«, bio neophodan neki »duh«: »Duh« kapitalizma. Ne puki kapitalistički duh – on je postojao, budući da je ljudskoj prirodi takoreći već uvijek bio svojstven – već upravo »duh« kapitalizma kao uvjerenje koje je jedino *moglo* biti u stanju prevladati tradicionalizam. Upravo je njegov nastanak i njegovo podrijetlo »ono što zapravo treba objasniti«.⁷

Taj je pak »duh«, kao poticaj u smjeru racionalno-metodičkog načina življenja, Weber pronašao u kalvinističko-puritanskim dušobrižničkim i moralnim spisima, prije svega anglosaksonskog podrijetla, iz druge polovice sedamnaestog stoljeća. Ti spisi počivaju na kalvinističkom poimanju predestinacije u skladu s kojime nitko, pa čak ni vjernik, ne može znati, je li osuđen na vječni spas ili na vječno prokletstvo. Vjerniku nikakva ispovijed, nikakav sakrament, nikakva religijska nastojanja ne mogu podariti sigurnost u po-

2
GARS I, str. 155.

3
Da bi se, međutim, *Protestantsku etiku* shvatilo u potpunosti, preporučuje se pomno proučavanje rasprava što ih je Weber vodio sa svojim kritičarima: *Protestantische Ethik II. Kritiken und Antikritiken*, izd. J. Winckelmann, Gütersloh 1978.

4
GARS I, str. 4.

5
Na navedenom mjestu, str. 1.

6
Na navedenom mjestu, str. 12.

7
Na navedenom mjestu, str. 37.

gledu njegove odabranosti za spasenje. Postoji samo jedan put osvjedočenja: neumorno obavljanje posla čiji prinos nikada ne može biti dovoljno dostatan kako bi se čovjek zaista osvjedočio u svoju odabranost. Povrh toga: priskrbljena dobra u biti uopće ne »pripadaju« njihovu stjecatelju, koji bi im se eventualno mogao i s užitkom veseliti; štoviše, ona se u neumornoj dinamici, pod prisilom nošenosti religijskim uvjerenjem, moraju uvijek iznova reinvestirati: time je duh kapitalizma bio rođen. Taj se duh, uz preokretanje »katoličko-izvansvjetske askeze«, mora pojmiti kao »unutarsvjetska askeza« poradi koje ovostranost postaje područjem religijskog djelovanja i koja, uz odricanje od potrošnje i užitka, vjerniku nameće neprestanu metodizaciju i sistematizaciju njegova načina življenja.

No svekoliko bi se razumijevanje *Protestantske etike* promašilo kada bi se taj spis htio čitati samo kao povijesno istraživanje udjela religije u genezi modernog kapitalizma, a time ujedno i moderne kulture. Weberu je u svemu tome zapravo bilo stalo do analize i dijagnoze suvremenog zapadnog trenutka. Njegov znameniti iskaz o »čeličnom kućištu«, u koje smo neizbježno prognani, ne predstavlja tek puku kulturno-kritičku dosjetku, kakvom se ona često smatrala. Naprotiv, u toj je metafori formuliran *rezultat procesa* što je započeo s povijesno-tvorbenom moći religije čije, međutim, *kulturno razmoćenje* stoji na kraju tog procesa:

»Jer time što je askeza bila prenijeta iz ćelija samostana u život poziva... pripomogla je izgradnji onog moćnog kozmosa modernog gospodarskog poretka koji je povezan s tehničkim i ekonomskim pretpostavkama mehaničko-strojne proizvodnje i koji danas neodoljivom prisilom određuje životni stil svih pojedinaca koji se rađaju unutar tog pogona – a ne samo onih ekonomski neposredno aktivnih – i koji će taj stil možda određivati sve dok ne sagori i posljednja tona fosilnog goriva. Prema Baxteru, skrb za izvanjska dobra ramena njegovih svetaca trebala bi obavijati poput 'tankog plašta koji se u svako doba može odbaciti'. Usud je, međutim, plašt pretvorio u čelično kućište. Time što je askeza nakanila svijet prepraviti i utjecati na njega, izvanjska su dobra ovoga svijeta, kao nikada ranije u povijesti, zadobila sve veću, a naposljetku i neizbježnu moć nad ljudima. Danas je njezin duh – da li konačno, tko to zna? – iščeznuo iz tog kućišta. U svakom slučaju, pobjedonosnom kapitalizmu, otkada on počiva na mehaničkim osnovama, ta potpora više nije potrebna.«⁸

III. Raščaravanje svijeta

»Da izvanjska dobra ovog svijeta zadobivaju sve veću, a naposljetku i neizbježnu moć nad ljudima«, predstavlja završni akord tog kulturno-dijagnostičkog pogleda na suvremenu situaciju zapadne kulture, kakav je prisutan u *Protestantskoj etici*. Ključni pojam kojime Weber zahvaća tu situaciju, a koji je postao zamalo popularan, glasi: »rašćaravanje«. U njegovu znamenitom govoru *Wissenschaft als Beruf* iz 1917., moguće je u nekoliko rečenica pronaći objašnjenje, što bi zapravo »rašćaravanje« trebalo značiti. Naša je sadašnjost, konstatira Weber, svijet kojim *načelno* vlada »intelektualizam« i »racionalizam«, znanost i na njoj utemeljena tehnika. Pritom važi: »Sve veća intelektualizacija i racionalizacija ne znači... sve veću spoznaju životnih uvjeta u kojima se živi«. (U jednostavnim društvima živući »divljak to zna mnogo bolje«.) No:

»Ona znači nešto drugo: znanje o tome ili vjeru u to da bi se to, ukoliko bi se *hijelo*, u svako doba moglo saznati, da, dakle, načelno ne postoje nikakve tajanstvene, nepredvidive sile koje bi se mogle u to uplesti, da bi se, štoviše – u načelu – svim stvarima *putem proračuna* moglo *ovladati*. To, međutim, znači: raščaravanje svijeta.«⁹

Cjelokupni se smisao takvog »rašćaravanja svijeta« ne zahvaća ako se u tome želi vidjeti tek spretna i priručna formula za opisivanje suvremene

kulturne situacije, kao što je tome često bio slučaj u recepciji Webera. Naprotiv: već i sama rečenica koja se neposredno nadovezuje na gornji navod privlači svu našu pozornost i daje nam naslutiti dimenziju unutar koje Weber »rašćaravanje« vidi postavljenim. On ovdje zamalo usput govori o »procesu raščaravanja što se u zapadnoj kulturi odvija *tisućljećima*«,¹⁰ da bi neposredno prije toga ustvrdio:

»Znanstveni napredak predstavlja manji dio... onog procesa intelektualizacije kojemu smo već tisućljećima podvrgnuti...«¹¹

Weber, dakle, u »rašćaravanju« vidi rezultat povijesnog razvoja koji svoje podrijetlo vuče iz davne prošlosti (»tisućljećima«). Kako on taj povijesni proces shvaća, te unutar koje ga dimenzije sagledava postavljenim, moguće je unaprijed razabrati na temelju rečenice sadržane u *Protestantskoj etici*, a koju Weber, međutim, umeće tek 15 godina kasnije, prerađujući to djelo, dakle, u sklopu svojeg osvrta na njega:

»Onaj veliki religijsko-povijesni proces *rašćaravanja* svijeta, koji je započeo starožidovskim proricanjem i koji je u sprezi s helenističkim znanstvenim mišljenjem odbacio sva *magična* sredstva izbjavljenja kao praznovjerje i prijestup, ovdje je (tj. u *Protestantskoj etici*) dovršen.«¹²

Dakle, riječ je o religijsko-povijesnom procesu raščaravanja. Gdje ga je Weber »otkrio« i opisao? Naznaku za to daje, osvrćući se ponovno na svoje djelo, prikriveno u sklopu napomene:

»U vezi s tim procesom, vidi članke o '*Wirtschaftsethik der Weltreligionen*'.«¹³

Neposredna je istraživačka namjera, kojom se Weber rukovodio u tim svojim, 1911. godine provedenim studijama o drugim svjetskim religijama, ležala u tome da teze i rezultat *Protestantske etike* provjeri putem komparativnih istraživanja drugih svjetskih religija. U tu je svrhu, sada obratno negoli u *Protestantskoj etici*, htio ustanoviti utjecaj ekonomskih i socijalnih faktora unutar različitih kulturnih krugova na religijsko djelovanje. No, taj je rad Webera odveo u posve nove horizonte: dospio je, naime, do spoznaje da razvoj Zapada u smjeru one sveprožimajuće racionalnosti, u koju se uklapaju sva područja kulture (gospodarstvo, pravo, znanost i umjetnost), predstavlja proces racionalizacije što ga nosi i potiče *povijest religije*. O tome u kolikoj je mjeri ova spoznaja za Webera bila elementarna i od silnog kulturnog značaja, izvješćuje nas Marianne Weber u svojoj knjizi *Lebensbild*:

»Za Webera je ta spoznaja zapadnog *racionalizma* i uloge koja mu je dodijeljena u zapadnoj kulturi bila jedna od njegovih najvažnijih otkrića. To je rezultiralo proširivanjem njegova izvornog propitivanja odnosa između religije i gospodarstva u smjeru još šireg propitivanja navlastitosti cjelokupne zapadne kulture.«¹⁴

Na koji je način Weber u spisu *Wirtschaftsethik der Weltreligionen* dospio do svojeg »otkrića«, te kako ga je utemeljio pomoću ondje obrađene materije, nemoguće je predočiti u sklopu nekog kratkog sažetka: to, pak, naročito

8
Na navedenom mjestu, str. 203–204.

9
Wissenschaft als Beruf, Stuttgart 1995., str. 19.

10
Ibid.

11
Wissenschaft als Beruf, str. 18.

12
GARS I, str. 94–95.

13
Na navedenom mjestu, napomena 3 (kurzivom istaknuo autor).

14
Marianne Weber, *Max Weber. Ein Lebensbild*, Tübingen 1926., str. 348–350.

važi za »sustavna« poglavlja, naime, za »Einleitung«, kao i za (još uvijek teško razlučivo) poglavlje »Zwischenbetrachtung«, pa bi se stoga u svrhu tek pukog rasvjetljavanja problematike trebali zadovoljiti slijedećim zbirnim naznakama: Nakon što se Weber saživio s cjelokupnim bogatstvom religijsko- i kulturno-povijesnog materijala, izvorni se problemski sklop poprilično proširio: religijske su se slike svijeta sada pokazale određujućim silama unutar povijesnog razvoja. One su to mogle biti, budući da su nudile sustavne odgovore na *pitanje teodiceje* kao pitanja o smislu svijeta koji se doživljava nesavršenim. Svojim su etosom ljudskom djelovanju mogle utrti put u smjeru sustavno-racionalnog ujedinjenja u jednoobrazni model djelovanja. To, pak, da su svjetske kulture što ih je Weber istraživao, a bile su određene različitim religijskim koncepcijama, ostvarile svaka svoj *vlastiti* razvoj – uvjetovano je kako različitim sadržajima spasenja (npr. različitim koncepcijama boga), tako i njegovim različitim ciljevima.

Na Zapadu je, međutim, povijest obilježio *onaj* religijski proces racionalizacije koji je kao religijsko-povijesno raščaravanje započeo s ranim židovstvom: jer, ovdje je određujućom bila

»... religijska etika unutarsvjetskog djelovanja koja je u velikom stupnju bila *racionalna*, tj. oslobođena kako od magije tako i od svekolikih oblika iracionalne potrage za spasenjem.«¹⁵

Taj je proces svoj cilj, a time ujedno i svoje okončanje, pronašao u protestantskoj etici, budući da je jedino ta religija »nebratskosti«, s njezinim odricanjem od »univerzalizma ljubavi«,¹⁶ bila u stanju – i to mirne savjesti, jer je bila u skladu s religijskom zapovijedi – pripremiti put konačnoj vladavini nebratskosti, »depersonalizacije«, čiste stručnosti – kao obilježja svjetovne moderne: raščaravanje je bilo dovršeno. Da od toga trenutka Moderni potpora religije, koja joj je na raspolaganje stavila »duh«, više nije potrebna, bilo je utemeljeno u samome *religijsko-povijesnom* procesu raščaravanja.

Raščaravanje svijeta, koje završava u čistoj ovostranosti, a koja se sada širi u sklopu samozakonitosti unutarsvjetskih moći (ekonomije, politike, prava, znanosti), do svoje posljednje konzekvence dopijeva tako što pojedincu nameće pitanje o smislu njegova djelovanja. Jer:

»U što većoj mjeri intelektualizam potiskuje vjeru natrag u područje magije, čime se ujedno i svjetski procesi 'rašćaravaju', te gube svoj magični smisao, još samo 'jesu' i još se samo 'zbiavaju', ali više ništa ne 'znače' – to prešnjim postaje zahtjev da i svijet i 'način življenja' u cjelini budu kako protkani značenjem tako i 'smisleno' uređeni.«¹⁷

Stoga je raščarani i utoliko obesmišljeni svijet koji još samo »jest«, a više ništa ne »znači«, upravo onaj koji pojedinca suočava sa zadaćom da smislenost svojega djelovanja utemelji u samoodabranoj prosudbi vrijednosti.

»Jer raščaravanje svijeta čovjeka ostavlja bez zaštite u borbi poredaka i vrijednosti među kojima znanost ne može presuditi. Time znanost na nas prebacuje pitanje o onome u čemu još možemo pronaći oslonac, kako nas samih tako i našeg djelovanja.«¹⁸

Pritom važi: ako je nekoć

»... veličanstveni racionalizam etičko-metodičkog načina življenja koji izvire iz svakog religijskog proročanstva razvlastio mnogoboštvo u prilog 'Jednog koje nas pritišće',¹⁹

onda obilježjem raščaranog svijeta postaje novi »politeizam« vrijednosti. To, pak, pojedinca sili na samoosvještavanje *vlastitih* krajnjih vrijednosti i na polaganje računa u pogledu krajnjeg smisla njegova djelovanja. Utoliko je raščarani svijet postao poprištem borbe »starih, mnogobrojnih bogova, i to

shodno tome u obliku bezličnih sila« koje streme spram »moći nad našim životima«, tako da je pojedinac sada prisiljen birati:

»Pojedinac neku stvar smatra vragom, a neku bogom, ovisno o svojem krajnjem stavu, tako da je prisiljen odlučiti se, što će za njega biti bog, a što vrag.«²⁰

IV. Ideje i interesi

Na temelju opisanog procesa raščaravanja i Weberove teze o učinku religije na povijest, mogao bi se povući pogrešan zaključak da Weber religiju poima kao čisto »spiritualističku« moć, neovisnu o konkretno-povijesnim, ekonomskim i socijalnim situacijama i potrebama. Weber je, međutim, kao zastupnik kulturne i socijalne znanosti, bio svjestan isprepletenosti religije i religijske etike sa socijalnim interesima, čemu je naročita potkrepa njegovo djelo *Wirtschaftsethik der Weltreligionen*, kao i poglavlje »Religionssoziologie« iz njegova djela *Wissenschaft und Gesellschaft*. Ondje ne samo da je identificirao noseće socijalne slojeve različitih religija kao takve već je ujedno istraživao i unutarnju uzajamnu uvjetovanost nosećih slojeva i koncepcija spasenja religija izbavljenja, i to naročito s obzirom na njihovu međusobnu upućenost.²¹ Tako kod njega (religijske) ideje ne predstavljaju dio slobodno lebdećeg posebnog carstva duha, već su uvijek utkane u ljudske interese i njihove konkretne socijalne i ekonomske situacije. Tako kulturno-teorijska i religijsko-teorijska poanta Weberova sociološkog poimanja religije leži u sljedećem: Same religijske ideje, »rođene iz iracionalnih udara«, ne postaju uvijek i posvuda presudnim faktorom oblikovanja društva, odnosno određivanja povijesti, no one to ipak *moгу* postati ondje gdje su se slile u obuhvatne slike svijeta. Pregnantni sažetak toga moguće je pronaći u poznatom navodu iz uvoda u spis *Wirtschaftsethik der Weltreligionen*:

»Ljudskim djelovanjem neposredno vladaju interesi (materijalni i idejni), a ne ideje. No: 'slike svijeta', stvorene pomoću 'ideja', često su u značenju skretница određivale putanje kojima se nastavila kretati dinamika interesa djelovanja. Tako se prema slici svijeta ravnalo ono 'od čega' i 'poradi čega' se čovjek htio i – ne zaboravimo – mogao 'izbaviti'.«²²

V. Budućnost religije

Prilično je upadljivo da je u Weberovu djelu moguće pronaći tek neke, često vrlo kriptično formulirane izjave o situaciji i sudbini religije u budućnosti. To nije slučajno, jer Weberovo mišljenje – pa tako i njegovo shvaćanje religije – nije bilo utkano ni u povijesno-filozofska niti u sociološka teorijska zdanja, koja bi sadržavala izjave o budućem putu kulturâ, društava, pa tako i religijâ. Weber se, naime, već zarana distancirao od, u njegovo doba vrlo raširene, osvjedočenosti u napredak kao nasljeđa devet-

¹⁵
GARS III, str. 6.

¹⁶
GARS I, str. 545–546.

¹⁷
GA sv. I, XXII/2, str. 273 (WuG, str. 308).

¹⁸
F. Tenbruck, Stuttgart 1995., str. 73 (Pogovor knjige *Wissenschaft als Beruf*).

¹⁹
Wissenschaft als Beruf, Stuttgart 1995., str. 34.

²⁰
Ibid.

²¹
S time u vezi, usp. naročito: WuG »Religionssoziologie«, paragraf 7, str. 285–316 i »Einleitung« u spis WEWR. – Spomenimo, ovdje samo ukratko, da je Weber u pogledu toga zauzeo drukčiju poziciju, kako s obzirom na marksističku klasnu teoriju tako i s obzirom na Nietzscheovu teoriju ressentimenta.

²²
GARS I, str. 252.

naestostoljetne kritike religije, osvjedočenosti u skladu s kojom religija ne staje u onoj mjeri u kojoj ljudski razum, emancipirajući svijet, njime i ovladava. Znanost, kakvom ju je Weber shvaćao, nikada se *nije mogla* drznuti prisvojiti takvu povijesno-pretkazujuću izvjesnost kojom su se rukovodili, primjerice Karl Marx i – svakako s posve drukčijih pozicija – Emile Durkheim i druge teorije religije. Štoviše, Weber je uvijek naglašavao da njegovi religijsko-sociološki radovi predstavljaju samo *jedan* od oblika pristupanja religiji i ne teže tomu da predstavljaju objašnjenje njezine *bîti*. Tako je, primjerice, s obzirom na teologiju i *njezino* ispitivanje religije, a u sklopu rasprava oko *Protestantske etike* izričito ustvrdio:

»Ono što teolog privržen svojoj religiji na tome nalazi *vrijednim*, to se ovdje sukladno naravi same stvari nije moglo uvažiti na primjereni način. Vrlo često imamo posla s – iz religijske *perspektive* – izvanjskim i grubim stranama života religija, koje su, međutim, svakako *takoder* bile prisutne, te su često, upravo stoga jer su bile grube i izvanjske, i najsnažnije utjecale svojom izvanjskom stranom.«²³

Čak se i na takvom samoograničenju znanosti kakvo je iziskivao Weber, temelji činjenica da nam nije moguće raspolagati izjavama o budućem putu religija koje bi se mogle objektivirati unutar znanosti, a kamoli tome odgovarajućim prognozama. Tako je u pogledu budućnosti religije moguće tek postavljati *pitanja* – kojima nije moguće donijeti konačnu odluku, ali ni potisnuti ih. Takva je pitanja moguće pronaći već i na kraju *Protestantske etike*, u obliku pitanja o budućnosti »čeličnog kućišta« naše kulture, iz kojeg je iščeznuo duh religije što ga je sazdao:

»Nitko za sada ne zna tko će ubuduće prebivati u onom kućištu i hoće li na kraju tog silnog razvoja stajati posve novi proroci ili moćni preporod starih misli i ideala, *ili* pak – u slučaju nijednog od to dvoje – mehanizirani fosil, optočen nekom vrstom grčevitog pravljenja sebe važnim.«²⁴

Koja će od tih triju alternativa ubuduće određivati kulturu ostaje, dakle, sudeći prema Weberu, našem pogledu prikovanom uz sadašnjost – skriveno. Upravo se iz tog razloga čini nužnim da se sa što jasnijom dijagnostikom i sa što manje iluzija osvjedočimo o *suvremenoj* situaciji i *suvremenom* položaju europske izvorne religije: tragedija je zapadne religije ležala u tomu da je u procesu raščaravanja, čijom je nositeljicom bila, samu sebe dokinula. *Ta* je religija dospjela, premda ne do svojeg faktičnog povijesnog kraja, a ono ipak do kraja svoje kulturu-obilježujuće »životne moći«.

»Moderni je oblik kako teorijske tako i praktične intelektualne i svrhovite racionalizacije slike svijeta i načina življenja kao svoju posljedicu imao to da se religiju, s napredovanjem te naročite vrste racionalizacije – promatrano sa stanovišta intelektualnog oblikovanja slike svijeta – u sve većoj mjeri potiskivalo u iracionalnost.«²⁵

S njemačkoga preveo
Tihomir Engler

Izvori

Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie, u 3 sveska, Tübingen 1920. (GARS I-III) – *Religionssoziologie (Typen rel. Vergemeinschaftung): Wirtschaft und Gesellschaft*, izd. Marianne Weber, Tübingen 1922. (WuG)

– *Die protestantische Ethik und der »Geist« des Kapitalismus*. Izdanje na temelju prve verzije iz 1904./1905. s popisom najvažnijih dodataka i promjena poduzetih u drugom izdanju iz 1920. godine, izd. Klaus Lichtbau i Johannes Weiß, Bodenheim 1993.

– *Wissenschaft als Beruf*, s pogovorom Friedricha Tenbrucka, Stuttgart 1995. (pretisak 2002. godine)

Gesamtausgabe (GA), izd. Horst Baier, Tübingen; ondje: sv. 1, *Schriften und Reden*. XVII, *Wissenschaft als Beruf*. 1992.; – XIX. *Die Wirtschaftsethik der Weltreligionen: Konfuzianismus und Taoismus*; 1989., – XX. *Hinduismus v. Buddhismus*, 1996.; – XXII. *Wirtschaft und Gesellschaft*, T. 2 *Rel. Gemeinschaften*, 2001.

Literatura

Hennis, Wilhelm: *Max Webers Fragestellung*, Tübingen 1987.

Kippenberg, Hans G./ Risebrodt, Martin (izd.): *Max Webers Religionsystematik*, Tübingen 2001.

Lehman, Hartmut / Roth Günther (izd.): *Weber's Protestant Ethic. Origins, Evidence, Contexts*, Cambridge 1993.

Schluchter, Wolfgang: *Religion und Lebensführung*, u 2 sveska, Frankfurt a.M. 1988.

Tenbruck, Friedrich H.: *Das Werk Max Webers* (izd. Herald Homann), Tübingen 1999.

Weber, Marianne: *Max Weber. Ein Lebensbild*, Tübingen 1926.

Gottfried Küenzlen

Max Weber: Religion und die Entzauberung der Welt

Max Webers riesiges Werk blieb Fragment. Insbesondere ist es den zahllosen Weber-Interpretationen bislang nicht wirklich gelungen, eine innere Einheit des Werkes aufzuweisen. Dieser Aufsatz versucht in höchst komprimierter Form zu zeigen, dass für Weber die Frage nach der geschichts- und kulturbestimmenden Kraft der Religion eine Schlüsselfrage ist, die das ganze Werk durchzieht und dessen innere Einheit zu entziffern hilft. *Ohne* die Macht der Religion ist für Weber die Entstehung der säkularen westlichen Moderne nicht zu verstehen. Insbesondere ist die »Entzauberung« der okzidentaln Welt selbst das Ergebnis eines jahrtausend alten religionsgeschichtlichen Prozesses. Dabei ist es die Tragödie der Religion, dass sie in dem Prozess der Entzauberung, dessen Trägerin sie war, selbst sich aufhob. Sie kam, wenn auch nicht an ihr faktisches historisches Ende, so doch an ihr Ende als kulturbestimmende Lebensmacht.

23

Na navedenom mjestu, str. 18, napomena 1.

24

Na navedenom mjestu, str. 204.

25

Na navedenom mjestu, str. 253.